TÜRKİYE MAARİF VAKFI

TÜBA

Türk Maarif Ansiklopedisi

2

(Ç-G)

Türk Maarif Ansiklopedisi

CİLT 2

(Ç-G)

TÜRKİYE MAARİF VAKFI

TÜBA

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-625-6110-17-5

TÜRKİYE MAARİF VAKFI

TÜBA

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

TÜRK MAARİF ANSİKLOPEDİSİ
Turk Maarif Encyclopaedia

ISBN: 978-625-6110-15-1 **(Takım),** 978-625-6110-17-5 **(2. Cilt)**
DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-15-1 **(Takım),**
10.53478/TUBA.978-625-6110-17-5 **(2. Cilt)**

İmtiyaz Sahipleri / Concessionaires:
Türkiye Bilimler Akademisi
Türkiye Maarif Vakfı

Editörler / Editors:
Akgün, Birol; Bilgili, Ahmet Emre; Gündüz, Mustafa; Otrar, Mustafa; Özcan, Azmi; Şeker, Muzaffer; Yılmaz, Coşkun.

Redaksiyon Sorumluları / Proofreaders:
Kaynakça: Özbilgin, İsmail. **Üslup:** Kahraman, Âlim. **İmla:** Kayaalp, İsa. **Tashih:** Mergen, Metin. **İç Kontrol:** Kılınç, Oğuz.

Görsel Arşivi / Image Archive:
SALT Araştırma, HPAM (Haluk Perk Araştırma Merkezi), İstanbul Üniversitesi Arşivi (II. Abdülhamid Yıldız Albümleri), Shutterstock, İBB Atatürk Kitaplığı, Türkiye Maarif Vakfı Arşivi, TÜBA Arşivi.

Grafik Tasarım ve Baskı Hazırlık / Graphic Design and Print Preparation:
Demir, Abdullah Aydın; Yavuz, Ece.

© Bu eserin tüm yayın hakları Türkiye Maarif Vakfı ve Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.
Yazılı izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Türk Maarif Ansiklopedisi'nde yer alan maddelerin bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

© All publication rights of this work belong to Turkish Maarif Foundation and Turkish Academy of Sciences. It cannot be reproduced by any means without written permission.
The scientific responsibility of the articles in Turk Maarif Encyclopaedia belongs to their authors.

Baskı Yeri, Tarihi / Publication Place and Date:
Tek Ses Matbaacılık, Ankara / Aralık 2024 (Birinci Baskı)

Baskı Adedi / Pcs.: 500

Türk Maarif Ansiklopedisi (C. 2) / ed. Birol Akgün… [ve öte.]. -- Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi; İstanbul: Türkiye Maarif Vakfı, 2024.
520 s. : res. ; 21 x 29,7 sm. – (Bilim Tarihi Serisi ; 1)
ISBN 978-625-6110-15-1 (Tk)
978-625-6110-17-5 (c. 2)

1. Eğitim – Türkiye – Tarih. 2. Eğitim Kurumları. 3. Eğitimciler—Biyografi. 4. Eğitim – Yöntemler. 5. Eğitim – Kavramlar.
1. Education – Türkiye – History. 2. Educational Institutions . 3. Educators-- Biography. 4. Education – Methods. 5. Education – Concepts.

LA942 T75 2024 c. 2
370.03

Bu eser Creative Commons Alıntı-Gayrı Ticari -Türetilemez (BY-NC-ND) 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-No Derivative (BY-NC-ND) 4.0 International License.

önemli sorunlardan birisidir. Hukuk, tıp gibi alanlarda yükseköğretimde okuma şansı elde etmesine rağmen iyi bir hukukçu ya da doktor olamayan kişiler vardır. Kabiliyetlere göre eğitim alamamanın tabii sonuçlarından biri böyle tezahür etmektedir.

Mehmet Fuat Gündüzalp'in eğitim yayınlarına, eğitim öğretim yöntem ve tekniklerine dair meslekî yayınları üzerine toplu bir araştırmanın yapılmadığı, buna karşın makale düzeyinde çalışmaların olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Alpan, N. "Fuat Gündüzalp'i Okurken". *Köy ve Eğitim*. sy. 22 (1955), s. 18-23.

Binbaşıoğlu, Cavit. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara 2009.

a.mlf. "Eğitimci Fuat Gündüzalp'in Bazı Eğitim Görüşleri". *Çağdaş Eğitim*. sy. 90 (1984), s. 5-11.

a.mlf. "Eğitimci M. Fuat Gündüzalp'in Hayatı ve Eserleri". Fuat Gündüzalp. *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu*. Ankara 2010, VI, 15-28.

"Mehmet Fuat Gündüzalp". *Öğretmen Dünyası*. sy. 55 (1984), s. 18.

Mustafa GÜÇLÜ

GÜNEŞ-DİL TEORİSİ

1932-1938 yılları arasında Türkçe'nin bütün dillerin kökeni olduğunu iddia eden teori.

XIX. yüzyılda ulus-devletlerin teşekkülüyle diller ulus kimliklerinin inşası için belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Modern eğitim bu süreçte tarih, coğrafya ve lisanı en önemli öğretim birleşenleri haline getirmiştir. Devletlerin belli standartlarda insan ve toplum inşası projesinde başta bürokrasi ardından da hayatın hemen her alanında, yazılı ve sözlü ortak/standart bir dil kullanılması elzem görülmüştür. Böylece farklı dil ve lehçelere ayrılmış toplumlar eğitim ve okul aracılığı ile standart bir dil etrafında toplanmaya başlamış, hatta zaman zaman bir ülkede yaşayan insanların hemen hepsinin aynı dili konuşmaya zorlandığı da görülmüştür. Bu pratiğin temel sebeplerinden biri toplumları bir arada tutacak kültürün oluşturulması ve diğer toplumlara nispetle hiyerarşiyi belirleyen değerlerin tesisidir. Dil, kültür ve medeniyet oluşturma ve ayrıştırmada en başat unsurlardan biri olarak düşünülmüştür. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde de resmî dilin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması çalışması başlamıştır. 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra en önemli meselelerden biri, yeni rejime ve gelişmelere uygun bir millet-toplum ve kültür inşa etmek, diğeri de Türkiye'nin ve Türkler'in mevcut medeniyetin ve medeniyet kuramlarının içindeki yerini belirlemek olmuştur. Zira Avrupa, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren medeniyet söylemi ve sistemi ile kendi kültür dairesini dünya tarihinde üstün bir yere konumlandırırken, geri kalanları medeniyetin dışında, medenîleştirilmeye mahkûm olanlar şeklinde tasnif etmiştir. Bu sınıflama Batılı devletlere sömürme meşruiyeti sağlarken, diğer toplum ve devletleri tarihin dışına itmiş ve onları sürekli Avrupa'ya mahkûm hale getiren konuma yerleştirmiştir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Batı dünyasının bu kültür ve medeniyet dairesi biçimlendirmesinde 1930'lara kadar "Biz sizdeniz ve size benzeriz" tarzında bir politika uygularken, 1930'lardan sonra "Hatta sizden de üstünüz" şeklinde bir politik psikoloji ile atağa geçerek kendine güven telkin etmek istemiştir. Bu politik psikolojinin somut örneklerinden biri Türkler'in tarihin eski zamanlarında dünyanın en medenî/uygar toplumlarından biri olduğuna dair arkeolojik, antropolojik çalışmaların yapılmaya başlanması ve bunların sonuçları bile beklenmeden yeni bir tarihin yazılmasıdır. Buna paralel olarak Türkler'in konuştuğu dilin dünyanın ilk ve en gelişkin dili olduğuna hatta diğer bütün dillerin Türkçe'den türediğine yönelik bir savın 1932'den itibaren şiddetle savunulmaya başlandığı bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni ulus inşası ve devamlılığı için tarihin önemine vurgu yapan idareciler 1927'de Osmanlı'dan devraldıkları Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni, 12 Temmuz 1932 tarihinde de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurmuş ve bu kurumlar üzerinden yeni tarih ve dil projeleri yürütmüştür. Türk tarih tezine göre Türkler Anadolu'ya sonradan gelmemiştir; Anadolu zaten daha önce Türkler'in yaşadığı bir medeniyetler beşiğidir. Sumer, Hitit, Etrüsk gibi İlkçağ uygarlıkları Türk varlıklarının erken dönem örnekleridir. Bu teoriden hareketle, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşü giderek daha çok savunmaya başlanmıştır.

Teoriye göre bütün dillerin kaynağı "ısıtma, ışıtma, yükselme" kavramlarının kaynağı "güneş"le başlar. Güneş, vazgeçilmez bir güç kaynağı olarak duygu, heyecan, ateş, sevgi, aydınlanma, zekâ ve güzellik gibi geniş anlam zenginliklerine sahiptir. Dilin doğuşunda ilk etken unsur güneştir. İnsanoğlunun

içgüdüleriyle davranan bir yaratık niteliğinden çıkıp düşünebilen bir canlı seviyesine gelmesinde evrende her şeyin üstünde ilk gördüğü nesne olan güneşin rolü ilk ve en üst düzeydedir. Bu olguyu anlatan ilk ses de Türk dilinin kökü olan "a" ve ondan türeyen "ağ" sesidir. İlk kelimenin "ağ" olmasının sebebi, bu seslerin insan hançeresinin en kolay çıkarabildiği sesler olmasıdır. Dünyada bu morfolojik gelişmeye Türkler öncülük etmiştir.

Güneş-Dil teorisi, Batı dünyasının medeniyet kavramsallaştırmasında ve tasnifinde kendine yer arayışında olan yeni Türkiye'nin bir alternatif üretme arayışı olarak da değerlendirilmiştir. 1934-1936 yılları, Türkçe'nin ve öteki dünya dillerinin kökenine eğilme yönündeki çalışmalara daha farklı bakıldığı yıllar olmuştur. Teorinin ilham kaynağı, Viyanalı Hermann F. Kivergic'in 1935'te hazırladığı ancak Avrupa bilim ortamlarında savunmayıp Ankara'ya gönderdiği kırk bir sayfalık "La Psychologie de Quelques Elements des Langues Turques" (Türk dillerindeki bazı unsurların psikolojisi) başlıklı basılmamış incelemesidir. Kivergic, Freud psikanalizine de yaslanarak Türk, Moğol, Mançu ve Tunguz dilleri ile Fin, Macar, Japon ve Hitit dilleri arasında bir akrabalık olduğunu iddia etmiştir.

Bu çalışmadan etkilenen Atatürk, konu üzerinde çalışılmasını istemiş kendisi de konuyla yakından ilgilenmiştir. Atatürk'ün emriyle Naim Nazım, Hasan Reşit ve Abdülkadir İnan'dan oluşan dil bilimcileri "Türk Dillerinin Psikolojisi" çalışmasından "Güneş-Dil teorisi"ni oluşturmuştur. Buna göre insanoğlunun konuşmaya başladığı en eski dilin ve bütün dillerin anasının Türkçe olduğu görüşü iddia edilmiştir. 26 Eylül-4 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanan I. Türk Dil Kurultayı'nda; Türkçe'nin Sumer, Eti gibi en eski dillerle, Hint-Avrupa ve Sâmî dillerinin karşılaştırması başta olmak üzere konuyla ilgili bir dizi çalışmanın yapılması kararlaştırılmıştır. Bu arada, Türk dilinin sadeleştirilmesi ve öztürkçecilik iddiasıyla Türkçe için "trajik başarıya" (Lewis, 2004) dönüşen dil devrimi süreci de başlamıştır. Dilde tasfiyecilik adı verilen bu yaklaşım, büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Ağustos 1936 tarihindeki III. Türk Dil Kurultayı'na katılan on üç yabancı dil bilginin de görüşleri sonucunda oluşturulan Güneş-Dil teorisi komisyonunun marifetiyle şu ilkeler ortaya konulmuştur: "Bu teori, lengüistik âleminde esaslı bir devrim yapacak mahiyette tamamıyla orijinal, enteresan ve derin bir teori olup yalnız lisaniyat meseleleriyle değil, aynı zamanda en geniş ve en çetin antropoloji, arkeoloji, istuvar, preistuvar ve biyopsikoloji meselelerinin halliyle de ilgilidir. Şimdiye kadar klasik lisaniyat ilmi, güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim âmili ihmal etmiştir. Güneş-Dil teorisinin tevsiki hususunda Türk âlimlerinin mesaisi çok büyük ve mühimdir. Bilhassa Türk ve İndo-Öropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmî metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara müncer olmak kabiliyeti gösteren etütlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre Türk ve Hamito-Semitik dil gruplarının mukayesesi yolundaki çalışmalar da ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lengüistik yeni bir istikamet almış olacaktır" (Üçüncü Türk Dil Kurultayı, 1937: 342). Ancak komisyonun önde gelen üyelerinden Ahmet Cevat Emre, 1936 yılında teoriyi şiddetli bir şekilde savunurken, Atatürk'ün ölümünden sonra iddialarından vazgeçtiği gibi teorinin karşısında yer almıştır.

Bazılarına göre "bilimsel bir fantezi" (Szurek, 2017) olarak görülen Güneş-Dil teorisi Türkiye'de 1936'ya kadar bilimsellikten ziyade siyasî beklentilerle gündemde kalmıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ders olarak da okutulmaya başlanan teori, uluslararası akademik camiada ciddiye alınmamıştır. Diğer dillere nispetle ölçüsüz zorlama etimolojiler sebebiyle tepki almış, güvenirliği zedelendiği için 1936'nın sonlarından itibaren önce gündemden düşmüş, Atatürk'ün ölümünden sonra fakültede okutulan derslere son verilmiş, ardından da unutulmaya terkedilmiştir. 1935-1938 yılları arasında bu konuda farklı boyutlarda yirmi beş ciltlik çalışma yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA

Demir, Gökhan Yavuz. *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*. İstanbul 2007.

Emre, Ahmet Cevat. *Türkçenin Hint-Avrupa Diliyle Mukayesesi Üzerine Bir İrdeleme*. İstanbul 1935.

Ersanlı, Büşra. İktidar ve Tarih: *Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul 2003.

Lewis, Geoffrey. *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*. çev. M. F. Uslu. İstanbul 2004.

Heid, Uriel. *Türkiye'de Dil Devrimi*. çev. N. Öztürk. İstanbul 2001.

İnan, Abdülkadir. *Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları*. İstanbul 1936.

Karahan, Leyla. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara 2011.

Sadoğlu, Hüseyin. *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul 2003.

Szurek, Emmanuel. "Connaissez-vous la théorie de la langue-soleil? Une histoire européenne du fantasme scientifique dans la Turquie des années 1930". *Les langues de la négociation*. ed. D. Couto – S. Péquignot. Rennes 2017, s. 235-270.

Yıldızlı, Muhammed Emin. *Güneş Dil Teorisi Üzerine Bir İnceleme*. Dr.T, Gazi Üniversitesi, 2017.
Üçüncü Türk Dil Kurultayı: 1936. Ankara 1937.

Hilmi DEMİRAL

Eflatun Cem Güney

GÜNEY, EFLATUN CEM

(1896-1981)

Öğretmen, halk edebiyatı uzmanı, şair ve yazar.

Asıl adı Eflatun Reşid Güney'dir. Cem mahlasını eserlerinde kullanmıştır. Ahmed Hurşid Bey'le (1876-1902) Sivaslı ev hanımı Hayriye Hanım'ın (ö. 1903 [?]) küçük oğludur. Babasının tayin edildiği Ma'mûretülazîz'e bağlı Hekimhan'da doğdu. Aslen Sivaslı'dır. Kendisine Reşid adı, Sivas Valisi Reşid Mehmed Paşa'ya hürmeten verilmiştir. Altı yaşında babasını, yedi yaşında annesini kaybetti. Amcası Hekimhan Posta ve Telgraf Müdürü Mehmed Şevket Bey (1871-[?]) tarafından yetiştirildi.

Eğitimini Sivas'ta tamamladı. I. Dünya Savaşı bittiğinde Sivas Sultânîsi'nin (lise) edebiyat bölümünden mezun olup öğretmenliği hak eden tek öğrencisiydi. 12 Eylül 1918-1920 yılları arasında Konya Öksüzler Yurdu'nda Türkçe öğretmeni ve müdür yardımcısı olarak çalıştı. Millî Mücadele yıllarında Konya Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti'ndeki çalışmalarıyla Millî Mücadele'ye destek oldu. Kuvâ-yı Milliye'nin yayını *Öğüt* gazetesinde yazarlık yaparken "Kuvâ-yı Milliye Marşı"nı yazdı. Bu dönemde ilk dergisi İrşad'ı çıkardı, kendi şiirlerini *Matem Sesleri* adıyla bastırdı. 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin zabıt kâtipliği teşkilatını kurmakla görevlendirildi. Lise edebiyat öğretmeni olarak atandığı Eskişehir işgal altında iken İstiklal dergisini çıkardı (1921). Bu arada Ankara'da ilk Maarif Kongresi'ne (15-21 Temmuz 1921) katıldı. 1921-1923 yılları arasında Kayseri Lisesi'ne Türkçe öğretmeni olarak atandı, Nâfi Atuf Kansu ile Mîsâk-ı Millî gazetesini çıkardı. 1923-1928 yılları arasında mezun olduğu Sivas Sultânîsi'nde Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak görev yaptı. Bu dönemde Sivas'ta iştirak ettiği milliyetçi çizgideki Muallimler Birliği (Cem'iyet-i Muallimîn) ve Türk Ocakları'nda yöneticilik yaptı; Sivas Muallimler Birliği'nin idare heyetine seçildi (5 Mart 1926), sonra başkanı oldu. Bu derneğin çıkardığı *Dilek* mecmuasının son sayısında (Haziran 1923), "Dünkü ve Bugünkü Seciye", "Sonbahar ve Kış" adlı şiirleri ve yazılarıyla yer aldı.

1923-1924 yılları arasında çıkan Sivas Türk Ocağı yayını olan *Birlik* dergisinde yazılar yazdı. 1925'te Maarif Vekâleti Mütehassıslar Komisyonu'na seçildi ve ders kitaplarının tespitinde Reşat Nuri Güntekin, Hasan Âli Yücel, Ali Canip Yöntem'le beraber çalıştı. 1927'de Sivas İdâdîsi'ne bu defa öğretmen olarak atandı. 1928'de Türk Halk Bilgisi Derneği'nin Sivas muhabiri oldu; bu derneğin yayını *Halk Bilgisi Mecmuası*'nda Âşık Ruhsatî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili makale yazdı. Muzaffer Sarısözen'e türkü derlemelerinde destek oldu. Hazırladığı *Erzurumlu Emrah* başlıklı eser 1928'de Sivas Türk Ocakları Şubesi tarafından bastırıldı. Sivaslı öğretmenlerle Muallimler Birliği'nin neşri *Duygu ve Düşünce* dergisini çıkardı; ayrıca yerel *Kızılırmak* gazetesinin çıkmasına katkıda bulundu.

1928 yılında yeni açılan Samsun Lisesi'ne müdür yardımcısı olarak görevlendirildi. 1929'da Samsun'da çıkan *Dilek ve Duygu* dergisini yönetti. Daha sonra Afyon Lisesi'ne müdür başyardımcısı olarak atandı. Afyon Halkevi tarafından 19 Kasım 1932 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve 19 Mayıs'ın önemine binaen her ayın 19'unda çıkarılan *Taşpınar* dergisini imtiyaz sahibi olarak yönetti. 1933-1944 yılları arasında Kütahya Lisesi'nde öğretmenlik yaparken bir yandan da yerel gazetelerde yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. Kendisi son olarak 1944-1950 yılları arasında İstanbul Haydarpaşa Lisesi öğretmenliğinde bulundu.

1950'lerde Topkapı Sarayı Müzesi müdür yardımcılığına getirilen Eflatun Cem Güney, burada nadir eserleri, eski Maarif Nezareti Arşivi'ni inceledi. 1956'da ise İstanbul İl Millî Eğitim müdür yardımcısı oldu. Ayda iki defa İstanbul Radyosu'nda ve TRT'de yaptığı "Bir Varmış Bir Yokmuş" programlarında edebî üslupla okuduğu Türk masallarıyla büyük ilgi gördü, "Masalcı Baba" diye meş-